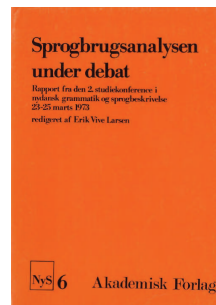

NyS

Titel:	Konkret tekstlæsning. En skitse til en tekstpraksis
Forfatter:	Bo Fibiger
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 6. <i>Sprogbrugsanalysen under debat</i> , 1973, s.155-163
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Bo Fibiger

KONKRET TEKSTLÆSNING

- en skitse til en tekstpraksis.

Udgangspunktet for denne tekstlæsning er en pjeces om børnenes trafikklub, som er valgt ud af dette seminars tilrettelæggere og ikke af mig selv.

Indledningsvis må det derfor bemærkes, at den tekst vi sidder med foran os, er et tilfældigt udvalgt hjørne af virkeligheden. Dette lægger en række restriktioner ned over tekstlæsningen. Jeg har ikke haft tid til at indhente oplysninger om det samlede trafikikkerhedsområde, som pjecen er en del af, eller læst på en anden led, om samfundets forvaltning af sikkerhedsproblemet, fx. også i forbindelse med arbejdsulykker o. lign. Det har derfor været nødvendigt for mig at bestemme de bevidsthedsformer, som teksten realiserer, udelukkende udfra mere overordnede bestemmelser.

Dette forhold hænger til dels sammen med en anden begrænsning, som valget af netop denne tekst medfører. Det er en velkendt sag, at ikke alle tekster udfra en pædagogisk betragtning er lige velegnede til demonstration af mere principielle spørgsmål vedrørende tekstlæsningen. Lad mig derfor slå fast, at denne tekst ikke er en tekst, jeg selv ville have valgt til en principiel demonstration af tekstlæsningsmetode.

Når jeg på trods af disse forbehold alligevel er gået med på spøgen, skyldes det, at enhver tekst principielt må kunne underkastes en metodisk læsning, og at den følgende læsning derfor i hvert fald igennem sit forsøg på at etablere en alternativ tekstlæsningspraksis må kunne anvendes som udgangspunkt for en debat om tekstlæsningens metodik og problematik.

Fodnote til artiklen som helhed:

Det følgende er rettet en smule til i forhold til foredraget, som det fremtrådte på konferencen. Dels udelod jeg visse dele af manuskriptet under foredraget, dels har en gennemlæsning bevirket, at visse passager har måttet strammes af hensyn til den trykte reproduktion.

1. Tekstlæsningens metodik.

Lad mig slå fast fra starten, at tekstlæsning efter min mening altid vil være fortolkning. Såvel en ideologisk som en ideologikritisk læsning indebærer en fortolkning. Heri ligger en klar afstandtagen fra den empirisk objektive metode, der udelukkende forsøger at bestemme teksten på dens egne præmisser eller ud fra såkaldt objektive psykologiske eller sociologiske bestemmelser af tekstproduktionen.

Den følgende læsning tager udgangspunkt i en forhåndbestemmelse af teksten som produceret i et kapitalistisk samfund, nemlig i Danmark i (vist nok) 1972. Dette forhold indebærer, at teksten lader sig opfatte som realisationen af en bevidsthedsform, der lader sig tilskrive en politisk/økonomisk begrundelse. Jeg vil derfor påvise, hvordan teksten realiserer en bevidsthedsform, der er en nødvendig omfortolkning af virkeligheden, idet denne nødvendige omfortolkning kan karakteriseres som henholdsvis fetichisme og ideologi.

Teksten bliver herved ikke blot et produkt af dette samfunds politisk/økonomiske forhold. Teksten opnår samtidig sin funktion i dette samfund som fortsat reproduktion af dette samfunds politisk/økonomiske forhold.

Dette udgangspunkt for tekstlæsningen indebærer, at fortolkningen ikke bliver en tilfældig individbestemt subjektiv oplevelse af teksten. I så fald ville tekstlæsningen ikke længere kunne have nogen videnskabelig interesse. Den konkrete tekstlæsning er i sit udgangspunkt klassebestemt, men tekstlæsningens resultat er objektivt bestemt gennem denne classes forståelse eller bestemmelse af sig selv som klasse.

Disse synspunkter må derfor opfattes som et opgør med tidligere såvel ideologiske som ideologikritiske læsninger af tekster. For det første må teksten ikke opfattes som udtryk for et tilfældigt individs mere eller mindre tilfældige intensioner, teksten er ikke en individuel, men en historisk begivenhed. For det andet er kritikken ikke et tilfældigt påhæng til tekstlæsningen som en mere eller mindre moralsk afstandtagen fra teksten. Kritikken ligger indbygget i selve bestemmelsen af teksten som feticheret og ideologisk. Den er en løbende proces under tekstlæsningen.

I praksis består kritikken i en holden teksten fast på dens konkrete historiske bestemmelser. Jeg har derfor valgt i overensstemmelse med Peter Madsen og Mortensen at betegne denne tekstlæsning konkret tekstlæsning (jeg kunne have valgt historisk tekstlæsning) som en anden betegnelse).

En sådan tekstlæsningspraksis findes endnu ikke fuldt udviklet indenfor tekstvidenskaben. Dens væsentligste forudsætninger søges i øjeblikket indkredset gennem projektfagene i videnskabsteori og historicitet og i tekstteori ved Århus Universitet. Det følgende skal derfor kun opfattes som nogle meget foreløbige strejftog hen over teksten.

I første fase søges tekstens bevidsthedsform indkredset på en gang gennem dens politisk/økonomiske bestemmelser og dens realisationer i teksten. I anden fase søges denne bevidsthedsform givet en mere samlet fremstilling som fetichistisk og ideologisk bevidsthedsform. Logisk set er første fase indeholdt i anden fase og opnår først sin endelige bestemmelse gennem den anden fase.

2. Iagttagelse og problematisering.

Jeg vil tage udgangspunkt i pjecens bestemmelse af sit emne som trafik/færd-sel (Børnenes Trafikklub, Rådet for større færdselssikkerhed). Denne bestemmelse af pjecens emne er meget abstrakt. Jeg vil derfor prøve at se på, hvad der gemmer sig bag denne abstraktion, og hvorfor denne abstraktions bestemmelser medfører, at emnet nødvendigvis må beskrives abstrakt.

Trafik er noget meget konkret. Det er biler, det er veje, det er mennesker i og udenfor biler, det er kvæstede, det er dræbte, men det er også dem der kommer frem, det er forbrug af råstoffer, forbrug af menneskelig arbejdskraft, det er køb, det er salg, det er forbrug, det er industri, det er forurening, det er monopoler, det er profit. Trafik er kapitalens konkrete fremtrædelsesform.

Trafik er udtryk for velfærd, realiseret i større beskæftigelse og øget forbrug. Trafik er fortsat økonomisk vækst og teknologisk udvikling.

Trafik er tidsbesparende. Det giver mulighed for større afstand mellem

hjem og arbejdsplads, dvs. en mere fleksibel arbejdskraft. Trafik betyder, at vi hurtigere kan flytte rundt på de varer, som denne arbejdskraft producerer. Trafik er en almeninteresse.

Trafik er hver persons mulighed for at købe sin bil, sælge sin bil, vælge sin vej, trafik understreger den enkelte persons muligheder og rettigheder, det er privatbilisme. Trafik er det enkelte individs frihed og lighed.

Trafik er således på én gang noget meget konkret og noget meget abstrakt. Kapitalen har som sine konkretere bestemmelser akkumulation, cirkulation og omslagstid. Trafik er disse bestemmelsers fremtrædelsesform, men ved at være bestemt som 'trafik' er de abstrakte bestemt. Som abstrakt bestemmelse knytter trafik fortrinsvis til ved de mere abstrakte bevidsthedsmæssige bestemmelser, nemlig det enkelte individs suveræne frihed og lighed, omfortolket indenfor rammerne af almeninteressen og den suveræne udvikling.

Trafik er således på forhånd positivt bestemt. Ved at iklæde sig en abstrakt form unddrager den sig ethvert angreb, - angreb der med nødvendighed vil være en antastelse af kapitalens beherskelse af vores dagligdags handlinger og bevidsthed. Samtidig sker der det, at trafikken ved at iklæde sig denne abstrakte form løsgøres fra sine politisk/økonomiske bestemmelser. Trafikkens iboende problematik lader sig derefter bestemme gennem et sæt af andre konkrete bestemmelser. Det er disse andre konkrete bestemmelser, jeg i det følgende vil forsøge at indkredse nærmere.

Også for det borgerlige samfund er trafik nemlig et problem. Dette viser sig jo netop i oprettelse af et råd for større færdselssikkerhed og en børnenes trafikklub. I pjecen bestemmes trafikkens problem i følgende sætning: "trafik kan være farlig". 'Farlig' er i sig selv en vag bestemmelse. Denne fare bestemmes ikke gennem trafikken selv, men gennem en internalisering af problemet: dels gennem barnets glemsomhed, dels gennem forældrenes problem med at fortælle barnet om trafik. Samtidig sker der en yderligere generalisering af problemet: barnet skal lære så meget om alt muligt i hele verden. Trafikkens faremoment transformeres gennem internaliseringens kobling med generaliseringen til problemet om en generel omverdensbeherskelse.

Den konkrete bestemmelse af det abstrakte begreb trafik foregår således udelukkende på et rent bevidsthedsmæssigt plan. Og den videre bestemmelse af problemet trafik bliver derfor også af rent bevidsthedsmæssig karakter. Om verdensbeherskelsen må nemlig forstås i forhold til den bevidsthedsmæssige oplevelse af en souveræn udvikling, der producerer flere biler og flere veje. Det er dette system med to hinanden modrettede beherskelses i pjecen finder repræsenteret i problemets endelige bestemmelse gennem begreber som "passe på (noget)" og "sikre sig (mod noget)". Disse verber er netop karakteriseret ved logisk set at indeholde to agenter, den truende og den afværgende.

Etableringen af denne formidlingskategori er central for forståelsen af det kapitalistiske samfunds bevidsthedsform. Vi genfinder den overalt, dels som nødvendig forudsætning for forståelsen af statens rolle i de vestlige samfund, dels fx. i debatten om sikkerhed på arbejdspladsen. Dens rolle som formidlingskategori er ikke blot at legitimere og ophæve den tilsyneladende modsætning, men at fastholde modsætningernes samtidige eksistensberettigelse.

Lad mig i første omgang runde disse iagttagelser af med en konstatering af, at også den videre løsning på problemet bliver af bevidsthedsmæssig karakter. Barnets trafikproblem må løses gennem en intensiveret pædagogik med udgangspunkt i billeder af virkeligheden. Det pædagogiske miljø er dagligstuen, ikke virkelighedens trafikale kaos.

Når jeg har valgt at tage udgangspunkt i dels en bestemmelse af det abstrakte begreb trafik, dels i pjecens s. 2 hænger det sammen med, at jeg opfatter den bevidsthedsform, som her kommer til udtryk, som bestemmende for pjecen i sin helhed. Ligesom etableringen af børnenes trafikklub baserer sig på etableringen af en formidlingskategori, er selve pjecens komposition udtryk for realiseringen af en formidlingskategori af samme karakter som den vi lige har set udfoldet.

Skriptuelt set udtrykker pjecen en progression, fra barnets krims-krams på forsiden over det fiktive barnebrev til rådets brev. Udviklingen bevæger sig fra det ubehjælpssomme over det hjælpsomme til det behjælpssomme. Pje-

cen er skriptuelt set en understregning af barnets behov for hjælp. Men det er samtidig værd at mærke sig, hvilken karakter hjælpen har. Den behjælpssomme part er dobbeltsigneret under krone, den er upersonligt affattet og den retter sig kun indirekte til barnet. Den reelle kontakt mellem den ubehjælpssomme og den behjælpssomme part opnås reelt set først senere via materialet, dvs. når medlemskabet af Børnenes trafikklub er etableret. Men i pjecen er kontakten etableret allerede gennem hjælpsomheden, som symptomatisk nok kun lader sig realisere gennem en fiktion, de to midtersider.

Modellen ser umiddelbart tilforladelig ud. Vi har en barneverden og en voksenverden. Formidlingen af de to verdener - pjecens for- og bagside - sker i det familjære miljø på midtersiderne. Sagt på en anden måde lader bagsiden sig opfatte som institutionens verden, der er modstillet individets verden på forsiden, hvor individet er det ubehjælpssomme og institutionen det hjælpsomme. Pjecen realiserer således et velkendt generelt mønster (meget markant udtrykt fx. i politisk sprog og i lærebøger i samfundsfag), nemlig institution/individ-mønstret, der i sin faktiske eksistens må forstås gennem det politisk/økonomiske bestemmelse af forholdet kapital/arbejde. Dette forhold er videre bestemt af, at individ/arbejde abstraheres og passiveres, medens institution/kapital konkretiseres og får tilkendt den aktivt formående og processuelle karakter. Materialistisk bestemt er dette forhold både sandt og falsk, idet det gennem sin erkendelse af tingsligheden er sandt, og det indeholder derfor så megen sandhed, at det kræver en omfortolkning. Denne omfortolkning sker ligeledes indenfor et velkendt mønster, nemlig gennem indsættelse af familien som formidlingskategori, som medierende instans.

Pjecens opbygning som en totalkobling af individ/institution gennem familjereationen kommer meget fint til udtryk gennem forsidens syntagmedannelse:

barn	individ
Deres	institution
Deres barn	familje

Familjen får således samme funktion som formidlingskategori som begre-

bet 'sikkerhed'. De videre bestemmelser kan således sige at dække begge formidlingskategorierne.

Familjen bestemmes videre i pjecen gennem vendinger som "have det sjovt sammen" og "mange hyggelige stunder sammen med Deres barn". Børnenes trafikklub opnår således sin ideologiske bestemmelse gennem kategorier som sikkerhed, familie, sjov, hygge. Men det er samtidig værd at bemærke, at disse kategorier er bestemt af det tingslige aspekt, og at det indenfor pjecen netop er tingslige forhold som medvirker til etableringen. Trafikklubben bestemmes således gennem en række tingslige karakteristika: "en flot rød mappe", der er en ting, en genstand, og gennem sin forholden sig til genstanden opnår barnet endnu en genstand, "en præmie". Og klubben realiserer selv en naturgiven progression, bestemt af barnets naturgivne aldersforøgelse: postbudet kommer hvert halve år med noget nyt, som barnet skal finde ud af og lære en masse.

3. Teksten som udtryk for feticheret og ideologisk bevidsthed.

Jeg forsøgte indledningsvis at bestemme trafik som den konkrete bestemmelse af de mere abstrakte bevidsthedsmæssige kategorier "den souveræne udvikling", "frihed/lighed" og "almeninteresse". En politisk/økonomisk bestemmelse af det abstrakte begreb trafik tilskriver disse bevidsthedsformer deres historiske begrundelse.

Samtidig bestemte jeg indledningsvis pjecens egen bestemmelse af begrebet trafik som problemet om den generelle omverdensbeherskelse. Pjecens realisation af denne problematik afspejler imidlertid den samme bevidsthedsform, som lod sig udlede af den politisk/økonomiske bestemmelse af begrebet trafik.

Trafikken som udtryk for en naturgiven souveræn udvikling genfinder vi i pjecens progressive forløb, og paralleliteten understøttes af progressionens retning: den tiltagende institutionalisering i pjecens makrostruktur, den tiltagende depersonalisering i pjecens syntagmatiske struktur, og endelig i den pædagogiske progressions tingslige karakter og belønningen. Beherskelsen er

således bestemt af ting gennem ting, altså en centrering ind omkring den konkrete histories tingslige aspekt, forstået i lyset af den naturgivne souveræne udvikling. I det omfang tingsliggørelsen i dens naturgivne souverænitet realiseres indenfor teksten udtrykker den en feticheret bevidsthed, dvs. en bevidsthed der er sand fordi den korrekt opfatter en realitet nemlig de tingslige fremtrædelsesformer i deres naturgivenhed, men som samtidig er falsk, fordi de tingslige former tilslører det sociale indhold for bevidstheden.

Men denne feticherede bevidsthed er kun et delaspekt af teksten som udtryk for en ideologisk bevidsthed. Pjecen er jo netop karakteriseret ved centralt at indeholde en række sociale menneskelige forhold, der samtidig etablerer individet som souverænt. Socialiseringen sker gennem indførelsen af familjemiljøet, individualsuveræniteten gennem sikkerheden. Det tingslige aspekt, ikke fjernes, men afbalanceres indenfor teksten gennem indførelsen af bevidsthed. Ideologi kan defineres som den personificerede negation af fetichismens sande aspekt nemlig som det tingsliges personifikation. Etableringen af tingslighedens negation sker gennem formidlingskategorierne, ikke som en direkte negation. Jeg-suveræniteten og socialiseringen af de tingslige processer har som forudsætning kapitalens abstrakte ideologiske bevidsthedsformer, nemlig frihed og lighed. Men i pjecen har de fået deres konkrete historiske form i formidlingskategorierne 'sikkerhed' og 'familje', der indeholder begge bestemmelser i sig, og som står i homologt forhold til den mere abstrakte bestemmelse af begrebet 'almeninteresse'. Gennem formidlingskategorierne transformeres objektets beherskelse til subjektets beherskelse.

4. Ekskurs.

Netop denne transformeringsproces er baggrunden for bagsidebilledets akseptabilitet: det isolerede individ barnet i den dominerende omverden af biler, veje og store grå huse. På den ene side illustrerer billedet det isolerede ubehjælpssomme menneske, men det er samtidig det menneske, der behersker sin omverden. Barnet kommer trygt over vejen.

Billedets anden konsekvens eksisterer kun som en teoretisk mulighed,

fordi ideologiseringen harmoniserer dens nødvendighed. Men om 10 sekunder drejer det røde rugbrød til højre. Den røde hue ligger inde under den blå bil, de hvide zebrastriber er røde af blod. Ikke fordi barnet glemte at se sig for, ikke fordi chaufføren var uopmærksom, som vidner og forældre bag- efter hævdede. På grund af kapitalens immanente lovmæssigheder, på grund af den kapitalistiske bevidsthedsforms fortsatte reproduktion.

1. maj bliver min datter 3 år. Da får hun det første sæt tilsendt. Og kan hun ved fars og mors hjælp få løst den stillede opgave, får hun en barneske i præmie. Og det gør hun jo nok.